

Fischer Judit

Dr. habil. Kicsiny Balázs DLA

Budapest, 2018

Azonosítatlan Repülő Tárgyak

Sokat gondolkodtam, mi legyen a doktori dolgozatom címe. Ilyen helyzetekben ihletért gyakran verseket olvasok. Végül a poetrysoup internetes oldalon találtam egy UFO című verset, és rájöttem a rövidítés tökéletesen lefedi azt a három aspektusát a hétköznapi tárgynak, amiről fontosnak tartottam beszélni a dolgozatomban.

Az azonosítatlan repülő tárgyról, ami lényegében három fő állítást takar:

- Nehéz megragadni a hétköznapiságot úgy, hogy ne illanjon el.
- Nehéz definiálni, mit is nevezünk pontosan tárgynak.
- Lehetetlen nem viszonyulni a tárgyhoz, és a dolog puszta tárgyóságára koncentrálni. Amit viszont lehet: egy légüres térben nem is szemlélni, hanem inkább feltételezni.

Ezeket a kérdéseket részletezem a szakdolgozatomban, és végiggondolom, hogy milyen kapcsolatban állnak munkáimmal. A dolgozatnak nem egy határozott állítás mentén álltam neki, ahogy illene, hanem igyekeztem számomra ismeretlen ingoványos területekre tévedni, és az általam értett, érdekesnek tartott, néhány esetben félreértett dolgokban megtalálni a közös nevezőt. Gyakran a szakirodalomnak csak egy szűk része kapcsolódik szorosan a témámhoz, de elkerülhetetlen, hogy bővebben is kifejtsem az adott elmélet eredetét és céljait.

A bevezetőben arról írok, miért alakult az érdeklődésem a tárgyakon és figyelmen alapuló művészet irányába. Az egyik motivációm „a nagy individualista szenvedőművészekkel” való szembehelyezkedés volt, melynek utolsó hullámát sikerült elcsípnem a kilencvenes évek végén és a kétezres évek elején. Nem tudom mennyit számít ez most már, valószínűleg az ellenállás oka aktualitását veszítette, ahogy a SZAF manifesztuma is más ellen tiltakozna ma, mint tette 2005-ben. Megfigyelő hozzáállásomat mindenesetre nem vesztettem el, és ehhez igyekeztem referenciákat keresni.

1. Tézis: A hétköznapi megragadása szinte lehetetlen feladat.

Az első fejezetben a hétköznapi fogalmát járom körül. A hétköznapit a nem tudatosult mozzanatok között kell keresnünk, és amint kiemeljük onnan, eltűnik. Olyan természetesnek vett tudása az életnek, amit nem kérdőjelezünk meg, és nem is gondolkodunk el rajta. Azt kell észrevennünk, amit normális esetben nem veszünk észre.

A hétköznapi megragadására többen tettek kísérletet. Az egyik módszer valamiféle archívum létrehozása, ami olykor annyira kiterjedt, mint maga a hétköznapi élet. Ilyen a brit Mass Observation csoport munkássága, vagy Jeremy Deller legutóbbi münsteri szoborprojektjére létrehozott műve. A filmművészetben is több példát találhatunk, akár az Egy nap című új magyar filmet is ide sorolhatnánk.

2. Tézis: A tárgy homályos

A második nagy fejezetben a tárgy definíciói körül kialakult vitákat taglalom. A definíción túl még számos izgalmas aspektusból meg lehet közelíteni a tárgyat, melyeket nem tudtam nem megemlíteni a dolgozatomban, viszont kifejtése külön dolgozatot érdemelne. Ezt meg is kapták már másoktól, ezekből gyűjtöttem össze részleteket. Kedvesebben szólva: nagy a rét, és szálldostam virágról virágra nektárt gyűjtögetve, aztán mindig megláttam egy még vonzóbb porzócokrot, és tovaszálltam.

Hétköznapi értelemben a tárgy szilárd, kemény, tartós *valami*, ami ember által készített. A tárgyak létezését sokan kétségbe vonják, a definícióját homályosnak tartják. Ha elkezdünk gondolkodni azon, mi is a tárgy, olyan elbizonytalanító kérdések merülnek fel, mint például ha kis darabokat veszünk el egy tárgyból, meddig marad ugyanaz a tárgy? Tárgyak-e a természeti tárgyak? Mik a szubsztanciális tulajdonságai egy tárgynak? Tárgy-e a negatív tárgy? Van-e kiterjedés nélküli tárgy?

Különbséget kell tenni tárgyak és anyagok között is. Erről Ned Markosian ír *Simples, Stuffs and Simple People* című szövegében. Szerinte az anyag nem lehet individuált, mindig az egész részeként van jelen. Míg az anyag előfordul, a tárgy van.

Anyag és forma kölcsönösen hatnak egymásra, meghatározzák egymást. Arisztotelész hülomorfikus felfogásában az anyag passzív szerepet kap a formával szemben. Ezzel helyezkedik szembe Deleuze és Guattari, később Manuel DeLanda is, akik a passzív anyagot az aktív anyagra cserélik, ami belső törvényeinek engedelmeskedve változik.

A tárgynak amellet, hogy van térbelisége, ideje is van. Ez kétféleképpen is érthető: egyrészt, hogy mikor normális valamit használni, másrészt hogy egy tárgynak van élettartama is. A tárgy miután szemétté válik, pusztá anyaggá vedlik vissza.

A tárgyak időbeliségének egyik furcsa megragadási módja az időkapszula, ami a jelenből csinál múltat a jövő számára.

A műtárgy a tárgyak egy speciális fajtája, aminél nehéz elvonatkoztatni az embertől. George Kubler szerint minden ember által készített tárgyat művészetnek kellene tekintenünk. Nem kellene különválasztani a tudománytörténetet és a művészettörténetet, hisz céljuk közös: a változás, az invenció, amiből a forma vizuális története emelkedhetne ki. Bár ellentmondásosnak tűnik, mégis különbséget tesz az eszköz és a műtárgy között. Az eszköz mindig egyszerű, akármilyen bonyolult szerkezet, a műtárgy mindig bonyolult, akármilyen egyszerű is a felépítése. A műalkotásnál háttérbe szorul a tárgy eszközszerűsége.

Többen (Luhmann és Latour) közvetítőként tekintenek a műtárgyra.

Danto szerint pedig a közeg dönti el egy tárgyról, hogy műtárgy-e, tehát a tárgyban magában nincs semmi, ami művészetté tenné.

Némely tárgy/műtárgy akkora hatást vált ki az emberekből, hogy életüket kockáztatva megmentik azt, vagy pont ellenkezőleg, elpusztítják őket. Ezeken jól tetten érhető a tárgyak/műtárgyak ereje és életteltelisége. Erről szól Bruno Latour Iconoclash című kiállítása és W.J.T. Mitchell Vital signs, cloning terror című írása.

3. Tézis: Elvonatkoztatni saját emberi nézőpontunktól csak elméletben lehetséges.

Dolgozatom harmadik szakasza a tárgyakhoz való viszonyunkról szól. Ennek számomra legizgalmasabb módja az, amikor azt feltételezzük, hogy nem vagyunk viszonyban a tárggyal: a tárgy magában létezik, és nem befolyásolja percepciónk.

A tárgyak fontos dolgok. Magunk és a valóság közé illesztjük, problémákat oldunk meg velük, állandóságot sugároznak, otthonosan érezzük magunkat tőlük, elválasztanak és összekötnek minket.

Egyedfejlődésünk során változik a viszonyunk a tárgyakhoz. Ennek egy korai formája az animizmus. Az animizmus, bár naiv, de az egyik legkézenfekvőbb világmagyarázat.

A leggyakoribb módja az antropomorfizáció. Az ember antropomorfizáló hajlamára már Xenophanész is felfigyelt. Egyes kutatások szerint arra, hogy amit nem ismerünk, saját

magunkhoz hasonlóknak képzeljük, nem csak az emberek hajlamosak, hanem például a csimpánzok is. A csimpánzok csimpánzmorfizálnak. A multinaturalizmus egy olyan ősi indián elképzelésből kiinduló világlátás, ami osztályozás nélkül néz a világra, és minden létezőnek saját perspektívát feltételez.

A spekulatív realizmus is egy hasonló, viszonylag új filozófiai törekvés, amely nem kiemelni igyekszik az embert a létezők sorából, hanem egyenrangúnak tekinti minden mással, beleértve a tárgyakat is.

Az új materialista filozófia a posztmodern gondolkodásban jelenlevő dualizmusokat próbálja elemezni és újragondolni (pl. természet-társadalom). Az új materialisták különös figyelmet fordítanak az anyagra és a változásra. A föld és az emberiség történetét többé nem lehet különválasztani, kölcsönösen hatnak egymásra. A történelem már nem csak az ember története, hanem az anyagé és a dolgoké is.

Miért népszerűek ezek a filozófiák a művészetben? A „tárgy” kifejezés miatt. Hurrá, újra lehet tárgyakat készíteni! Graham Harman - a spekulatív realizmus egyik fő teoretikusa - a művészeknek szánja azt a szerepet, hogy a tárgyakat elválassa a tulajdonságaitól. A spekulatív realizmus egyik legnagyobb szabásúbb művészeti projektje a DOCUMENTA (13) volt. A műtárgyak egyenként is, de a kiállítás egésze is a spekulatív realista szemléletet próbálta nagy igyekezettel közvetíteni.

Ezek az újfajta materialista és realista alapállások különbözőek, és számos dologban nem értenek egyet, de abban hasonlítanak, hogy Kant korreláció elméletével helyezkednek szembe, ami azt takarja, hogy az elme aktívan strukturálja a valóságot. Az anyagot és a tárgyat létezőknek tekintik a saját jogukon, melyek nem függenek az emberi percepciótól.

Számomra ezekben a témákban és gondolatokban (hétköznapiság, spekulatív realizmus) az az izgalmas, hogy újfajta kívülhelyezkedést kívánnak meg tőlem.